

יעקב יהושע: נאבן-ישראל עד נחנה-יהודה

(ילדות בירושלים העותומאנית)

אבן-ישראל

אמי, מנחתה עדן, ולדנית היתה, אולם לא כל ילידיה נותרו בחיים. לאחר שקברה ילד או שנים, היינו עוברים לדירה אחרת. היא לא עצרה כוח להוסיף ולהתגורר בדירה שבה נולדו ילדי־טיפוחיה ומשם נשאתם לקבורה. כך אירע כשגרנו בעיר העתיקה, בשכונת ימין־משה. ובאבן־ישראל. את הימים הראשונים לשבתם בעזרת־ישראל בילו ההורים בישיבת־"שבעה" על מותה של אחות בת עשר. שנים מועטות גרנו בשכונה זו, ולאחר־מכן עברנו לאבן־ישראל ובה התגוררנו למעלה מעשר שנים. לאמיתו של דבר רב היה המשותף לכל השכונות האלו, ובגלל סמיכותן זו לזו אפשר היה לראות בהן שכונה אחת שרק רחוב אחד בלבד מפריד ביניהן, הוא רחוב יפו.

שכונות אלו שכנו, ושוכנות, ב"תחילת העליה" של רחוב יפו, בואכה מחנה־יהודה (בלאדינו: לה אסובידה די מחנה־יהודה). כאן היו הסוסים אוזרים כוח ומושכים ומושכים את העגלה והעגלון מצליף עליהם לזרזם עוד יותר. פה היו הילדים עומדים ורואים בצערם של הסוסים הנותנים גופם למכים ומאמצים שרירי רגליהם ומושכים בכל עוז בעגלה שמספר נוסעיה, כולל העגלון, שבעה.

וזה סדר הישיבה בעגלה: העגלון על דוכנו. לידו איש־המשק אחד מן המוסדות אשר משני צדדיו של רחוב יפו, כגון בית־יתומים, מושב־זקנים, ועוד; לרגליו של זה הוצבו הסלים ובהם הפירות והירקות והבשר שנקנו בשוקי העיר העתיקה למען הזקנים והילדים של מוסדות אלה; שלושה נוסעים נשואי־פנים ישבו על הכיסא הרחב שבתוך העגלה, ושנים אחרים, על־הרוב נערים, על הכיסא המתקפל, הנמצא מתחת למושבו של העגלון, המוציא משם רק לעת צורך, כלומר כשהנוסעים מרובים. ואולם בשעה שנסעה העגלה "ספסאל", "איסקארסה", כלומר נסיעה מיוחדת, ישב הנוסע במושב הפנימי הרחב והכיסא הקטן לא ייראה עוד. סמוך למקום־מגורינו באבן־ישראל התגוררה סבתי, אסתר אופלטקה, או כפי שקראו לה: בוליסה אסתר די פראג—שכן סבי אברהם, הוא בעלה, היה בנו של רבי יצחק פראג האשכנזי אשר בשנת 1864 יסד בירושלים את בית־המדרש "דורש ציון". סבי נפטר בדמי ימיו וסבתי נשארה אלמנה צעירה ובכוחות עצמה בלבד גידלה את בניה ובנותיה. כאשר הכרתים כבר נודע שמם ברבים בירושלים, שכן אחד היה רופא, שני רוקח, והשלישי "סטודנט נצחי" לרוקחות. הבנות התרועעו עם אחיותי הבכורות. הרבה מימי ילדותי כיליתי בביתה ועד הייתי למעשי־הקונדס של שני־דודי הרוקחים. כן הייתי בן־בית בבית־המרקחת של דודי, שעמד בפתח השכונה.

שכונת אבן־ישראל שונה היתה משאר שכונות. שערי־ברזל לא הוקמו בכניסותיה. היא שימשה מעין קפנדריה לכל מי שרצה לעבור מרחוב יפו לרחוב אגריפס והשכונות שמעבר לרחוב אגריפס, וכן להיפך. רוכלים ותגרנים למיניהם היו אף הם בין העוברים־יהשבים שעשו כאן קפנדריה. הכניסה הראשית היתה מקורה ושימשה מחסה מפני הגשם. שתי פינותיה היו למשתנות לכל עובר־אורח. כשהיינו חוזרים הביתה בלילות־חורף חשוכים בדרך כניסה מקורה זו היינו חוששים כאן מפני "גנבים". היתה זו שכונה בה דרו יחדיו משפחות של פועלים, בעלי־מלאכה ונשים זקנות בצד סוהרים אמידים, רבנים ועסקני־ציבור. כן התגוררו בה "סמינריסטים" ו"אליאנסיסטים", תרבות צרפת ותרבות עבר בכפיפה אחת. בתוך שאר תושביה היתה גם קבוצה של צעירים סלוניקאים שבאו לארץ בשנים שקדמו למלחמת־העולם הראשונה, ולצדם "חלוצים" רוסיים לובשי "רובאשקות".

שכונה זו היתה חלק מן "המרכז". תמיד היתה בתנועה. מספר מתישביה הראשונים היה "אבן", כלומר חמשים־ושלושה, ועד היום חלו בה שינויים מעטים בלבד, בעיקר בחזיתה הפונה לרחוב יפו, בה הפכו כמה מבתי־המגורים בתי־עסק. השכונה עצמה בנויה בצורת ריבוע ובאמצעיתה חצר גדולה, מרוצפת אבן בעיקר. חמשה בורות היו בה—שנים בחלקה העליון של החצר ושלושה בחלקה התחתון.

לשכונה ארבע כניסות, שתיים מהן פונות לרחוב יפו ושתיים לרחוב אגריפס, וכל העובר בה יווכח כי בניינה הופקד בידי "ארדיכלים" ו"מהנדסים" שעשו בה כטוב בעיניהם. כל בית שונה מחברו ויש בה בתים בני קומה אחת ובני שתי קומות ושלוש, ואילו ביתה של האלמנה רבקה ליוואי האמריקאית בן ארבע קומות. זה היה "גורד־השחקים" של השכונה, שממרומו נהגה גברת רבקה האלמנה לנהל שיחות באידיש ובספרדית עם דייריה למטה.

גנים לא היו בה פרט לעץ־תות שבעונת פריחתו נגעו ענפיו בחלונות דירתה של סבתי, ושרשיו התפרנסו בעיקר מבור־השפכים הגדול שעמד בקרבתו, בור שנהגו להריקו פעמים אחדות בשנה לעיני כל קהל עדת בני ישראל שהתענו ימים על ימים בריחות הרעים שהתפשטו בשכונה. משהחלו פירותיו של עץ זה להבשיל, היינו אנו הילדים עומדים תחתיו ומנסים לטפס עליו ולאסוף את "פרי־הביכורים".

רוב תושבי השכונה היו ספרדים, ילידי ירושלים ויוצאי תורכיה, ומיעוטם אשכנזים. הללו בנו בית־כנסת מיוחד לעצמם העומד על תלו עד עצם היום הזה ושערו פתוח לעבר רחוב אגריפס. חלונות ביתנו השקיפו לעבר "החצר" של הרבי מבריסק, שקודם־לכן התגורר בה, בשנה האחרונה לחייו, הרב יעקב שאול אלישר, המכונה יש"א ברכה. ב"חצר" זו שלטה רעייתו הרבנית, שניהלה את עסקי הרב ושוחחה ארוכות עם גדולי־תורה אשכנזים וגבאי בית־היתומים האשכנזי ששכן בקירבת מגרש־הרוסים.

סימטותיה של השכונה צרות היו ביותר, קרן־שמש לא בקעה אל תוכן. בלילות־חושך חוששים היינו לעבור בהן. השכונה גופה, על חצרה המרווחת, היתה טובלת בחמה, ואילו בימות־הגשמים שטפו את החצר והסמטות נחלי מים רבים שירדו מ"הרמה".

כלומר מחלקה העליון. על־פני המדרגות והיו לאפיק שפרץ החוצה עד לרחוב יפו. פה התחבר הנחל עם "הנהר הגדול" שזרם ממחנה־יהודה ונשפך במורד הדרך לבריכת ממילא.

החיים עברו עלינו בחצר הגדולה של השכונה. ניצב בטבורה של החצר, מפנה הייתי פני לעבר הבית בו התגורר אחד מחברי, וכך היינו מסיחים זה עם זה. אני למטה והוא למעלה. לא ראיתי צורך לכתת רגלי כדי לעלות אליו, ובהגיע השעה לחזור הביתה די היה בקריאה יחידה מפי אמותינו מתוך החלונות הפונים אל החצר וכבר היינו נושאים רגלינו לרוץ הביתה.

חצרה של השכונה שימשה כעין "במת חזיון". מעולם לא השתעממנו. תגרים, רוכלים וסוחרים למיניהם עברו בה בוקר וערב וחשנו עצמנו כעין שותפים לעסקיהם. הם לא שהו זמן רב בשכונה אלא באו, קראו קריאותיהם ונעלמו, וכשרצו אחיותינו ואמור־תינו כי יסורו לבית היינו רודפים אחריהם מארבע הכניסות של השכונה כדי להח־זירם. היכרנום על־פי קולותיהם; את מוכר ה"בזזה" (הגלידה), את הגורגים מוכרי הבדים, את הרוכלים, את סוחרי הבגדים הבלויים. הסוחרים הגורגים, צעירים כזקנים, נראו בעינינו כענקים באשר נשאו על כתפיהם חבילות של גלילי בדים עטופים בסדין שדהה מרוב שימוש ובידם החזיקו באמת־המידה העשויה ברזל. עומדים היינו ומסתכלים בהם בהתפעלות, ומדומים היינו כאילו קורצו הללו מחומר אחר. קילוחי הגשם בחורף ששטפו את בגדיהם בחורף ואגלי הזיעה שנטפו ממצחיהם בקיץ—אף כי נהגו לשים מטפת מתחת לכובעיהם למען תספוג את הזיעה—לא השפיעו עליהם. ואנחנו מחקים היינו את קולותיהם של סוחרים הבגדים הישנים וחוזרים על קריאתו של מתקן־השמשיות האשכנזי שהתחבב עלינו במיוחד, שפן בבואו אל השכונה באחת הפניסות פתח במלה "מתקן" ואנו הילדים ענינו אחריו בקול גדול "שמשיות", נטל מאתנו את המלה "שמשיות" וקראנו "מתקן". כך נמשך דר־שיח זה רגעים־מספר עד שנעלם לאֶטו באחת היציאות בלי שזכה בקונה אחד. לנו, הקטנים, נדמה כאילו מתקן־שמשיות זה לא בא לבקש עבודה ופרנסה אלא להשתעשע אתנו. אורח משעשע זה הופיע בעיקר בימות־הקיץ הלוהטים כשהיו הורינו נזקקים לשמ־שיות. הנשים בדרך־כלל לא השתמשו בהן לפי שכובעיהן רחבי־היתורה שימשו להן מחסה מקרני־השמש.

קטע רחוב יפו שבין נחלת־שבעה למחנה־יהודה היה זירת האירועים העיקרית וכל שהתרחש בו משך את כל ילדי השכונות לצדי הדרכים. דבר זה היה מקור דאגה לאמותינו שחששו מפני העגלות הדוהרות הנה־ושוב. במלחמת־העולם הראשונה חולפים היו ברחוב גדודי צבא תורכי בדרכם לאימוניהם בשדות הרחוקים (כיום עומדים עליהם בנייני־האומה). לפנות־ערב היו חוזרים בדרך זו עצמה ועל פניהם עייפות רבה, רוביהם תלויים להם על כתפיהם והליכתם מרושלת. צועדים היו לעבר הקסקרטים שבשער־יפו ושרים שירים תורכיים עצובים. אנו נהגנו ללוותם כברת־דרך וזכינו בחיוכים רוויי געגועים אל בני־משפחותיהם, שהשאירו אחריהם באנא־טוליה הרחוקה. קשה ביותר היתה עלינו הפרידה משירתם הנוגה.

רחוב יפו משך את השומת-לבנו גם בשל חנויותיו הרבות שבהן מכרו מיני-מתיקה שונים כגון ה"בנבליק" שהיתה לו תבנית אטריות או צורה שטוחה אחרת ובקצהו שעשוע דמוי-שעון. כך חומדים היינו בעיינינו ומלקקים שפתינו למראה הסוכריות הצבעוניות, העשויות גרגרי-אפונה טבולים במיץ-סוכר מרייר-מתוק. סוכריות מעין אלו היו מצויות בחנותו של חכם בן-ציון לוי, אלא שצבען הפך שחור בגלל גדודי הזבובים אשר עטו עליהן. הסוכריות היו נתונות בתוך קופסות-פח ומשניגש חכם בן-ציון לוי אל אחת הקופסות והתחיל לנקר בתוכה בידו היו הזבובים נבהלים ופור-חים; אז נגלה לעינינו הצבע הלבן של הסוכריות.

בימי הקיץ, כשגרונו יבש מחמת חום לוחט ואבק לרוב, עמדנו בפתח בית-החרושת לסודה וגזוזו של גרינברג, שעמד אז בסימטה המובילה כיום לקולנוע "עדן". מבעד לדלת ולאשנבים רואים היינו את בקבוקי הסודה הקטנים והנוצצים שראשיהם מער-טרים "גולות" צבעוניות. רוצה אדם לשתות מן הבקבוק, הריהו לוחץ באגודלו על הגולה וזו צונחת פנימה.

מול הכניסה לעזרת-ישראל עמדה חנות-מכולת שלפי מושגי אותם ימים נחשבה מן הנכבדות והעשירות ביותר. חביות של דגים מעושנים עמדו בפתחה וצנצנות הסוכריות וקופסות השוקולדה הרוסית מילאו את מדפיה. את שמו של בעל החנות לא ידענו, אך קראנו לו "אל-רונקו", הצרוד, שכן בקושי היה קולו נשמע; סיפרו לנו כי הורשט בגרונו היתה עשויה צינור אלומיניום. בחורף הרבינו לקנות אצלו את ה"גראטר" (נתחי דג מלוח) ואת דג הלקרדה, ואילו בימות הקיץ קנינו את ה"סארדיליקאס", סרדינים קטנים שהיו דבוקים זה לזה במלח וערבו לחיפנו יותר מכל מאכל אחר. לא תמיד היה הקבק (הקופיקה הרוסית) מצוי בידינו כדי ליהנות מהשוקולדה הרוסית, אולם ביקורינו בחנותו של "אל רונקו" מהנים היו אף אם יצאנו ממנה בהמיית-לב בלבד.

מצדה השני של אבן-ישראל, כלומר מצד רחוב אגריפס, היו החיים שונים ומגוונים. כאן עמדו אורן של סוסיים, מוסך של עגלות-רפת, ותנור לאפיית לחם. הרפת היתה קניינו של חכם מאיר החלבן הבגדאדי. הוא היה גבר גבה-קומה, בעל זקן לבן קטן, לבוש קפטן (מעיל ארוך) וחבוש תרבוש. נימה עיראקית היתה בדיבורו העברי. כבר בשעות הבוקר המוקדמות נמצא משוטט בשכונה, סובב על הבתים ויוצק חלב לתוך הכדים הקטנים שהגישו לו אמותינו. כסף לא קיבל תמורת החלב אלא פתקים של קרטון כדוגמת הפתקים לקבלת מים מן הבורות. פעמים אירע שהת-קלקל החלב (סי קורטו לה ליגי) והיתה בעלת-הבית שומרתו כמו שהוא כדי להראותו לחלבן. זה היה בודקו, ומשנוכח כי אכן נכון הדבר היה יוצק חלב אחר תמורתו בלי שידרוש פתקים. תכופות הייתי עומד ומסתכל בחכם מאיר, עוקב בעיני אחר תנועותיו בעודו יוצק חלב. ריח עזים היה עולה ממנו ומבגדיו.

סמוך לרפת עמד תנורו של סולימאן התימני, האופה שענינו אחוזות דלקת מחמת חממה של האש שבקירבתה עמד תמיד. הוא היה איש סרוועף ומטפחת לבנה-דהה קשורה לו על מצחו להקלת מיחוש-יראשו. סירי החמנים ומגשי-העוגות בידינו,

פותחים היינו בבקשות אשר שיננו לנו אמותינו, אלא שדי היה בגערה אחת מפיו כדי שנתחיל לגמגם ובסופו של דבר היינו נסים על נפשנו. רק יום אחד בשנה היה לנו טוב עליו, הוא יום־הפורים. ביום זה היה הולך מבית לבית, טועם מעוגותיהם של לקוחות, גומע כוסית עראק ומקבל דמי־פורים. ביום זה היה סולימאן התימני הופך להיות "כאחד האדם".

כשאר שכונותיה של ירושלים קיבלה אבן־ישראל מים במשורה, כלומר לפי פתקים. בלילות הקיץ שימשו בורות השכונה מרכזי־בידור לבני הנוער שבשכונה. שיחות ושירים נשמעו כאן עד שעה מאוחרת בלילה, מלווים לפרקים בצלילי המנדולינה. המנדולינה היתה כלי־הנגינה העממי שבידי הנוער באותם ימים, ולשמע צליליה היו תושבי השכונה פותחים את חלונותיהם ומקשיבים. בין הפורטים על כלי זה היתה גם דודתי רבקה, עלמה נאה שהיתה קורעת את מיתרי הכלי בגודל התרגשותה.

אנו הקטנים שמענו את נגינתם של המבוגרים, בהם גם אחיותינו הבכורות, כשאנו מכוונסים כבר במיטותינו. צלילי המנדולינה הגיעו לאזנינו ממרחק והרדימונו. עדיין זכורות לי מלותיהם העבריות של קצת שירים, כגון "והיה בחשכת הערב בערפל כי יתכס הים", וכן מלות השיר "לו ראית מעולם את רמזי כוכבי רום". לחן השירים היה רוסי, והוא שהקסימנו. לשירים העבריים הצטרפו כמובן גם רומאנסות ספרדיות ענוגות.

לפעמים הצטרפו לחבורה עליזה זו גם הסמינריסטים הסלוניקאים שהתגוררו בשכונה, ששרו אתנו את השיר "מחופי ים־קדם אתאנו אנחנו", ובמרחק־מה מן הקבוצה ישב, מקופל ומכונס בתוך עצמו שומר־הלילה של השכונה, החאג' המארוקאי, שלא הבין לפרשן של שמחות אלו. מן הצד, מביטים מגבוה, עמדו אנשי בית־הספר אליאנס, בעלי התרבות הצרפתית.

רוכבי אתונות

גבירים נכבדים לא התגוררו בשכונתנו גופה, אולם את תפילותיהם ערכו, הם ובניהם, בבתי־הכנסת שבה. הם הקפידו שילכלו בניהם בדרכם, ייראו את האלוהים ויתפללו בדבקות, ולפעמים לא נרתעו מלהרים עליהם יד ולסטור קבל־עם־ועדה סטירת־לחי מצלצלת לאחד הבנים הסוררים. שלושה "נכבדים" מסוג זה היו לנו בשכונה. שנים מהם זכו לתואר זה בגלל עשרם ועושר אבותיהם ואילו השלישי מפת גדולתו במשפט ומעמדו הנכבד אצל השלטונות התורכים. בחיי־יומיום היו שקועים בענייני מסחר, דוהרים על חמוריהם בראש חוצות, אולם בשבתות ובחגים לבשו "בלוזאס" וקפטנים, מלבושים נוחים ומרווחים ללובשיהם, ושמרו שבת כהלכתה.

בניהם של אלה נקראו "בעלי אתונות צחורות" ומשום כך זכו למעמד מיוחד. כיבדנו אותם לא בזכות עצמם דווקא אלא בזכות אתונות אבותיהם. לעתים רחוקות בלבד נטו לנו חסד והרשו לנו להביט בהן כשהן באורן סועדות לבן באבוס. או כשעמדו

וקשרו אליהן את המושכות עד שיבואו אבותיהם ויטלו את החמורים מידיהם. היו שזכו ב"סיבוב" קטן על גבי חמורים אלה, שבעינינו כמו היו רכוש של השכונה, בדומה לערימת האשפה המשותפת לכל שעמדה באמצע השכונה הפיצה צחנתה בשכונה כולה, או בדומה לבור-השופכים הגדול שהיה אף הוא נחלת הכלל.

מבין שלושת החמורים נחשב חמורו של אברהם לוי איל-גורגי פאר החמורים בכל ירושלים כולה. בעליו היה איש יפה-תואר, מקפיד בלבשו. תרבושו האדום נוטה על צדו ומראה כולו כשל ביי או פחה צעיר. חמורו אף הוא יצא רחוק למשעי מן האורחה שבקומה התחתונה של הבית שגבל עם חומתה של "ממלכת האליאנס". אוסף-העור שעל גבו היה מצותצח ומבריק, משני צדדיו גדילים אדומים לו המגיעים עד למטה מן הארכובות. החמור היה עומד ומצפה לאדוניו באורך-רוח, ואף אנחנו הקטנים עומדים היינו מן הצד ומצפים לבואו של אברהם לוי. הוא היה יורד אט-אט במדרגות ביתו ועולה על חמורו בקפיצה אחת, הגם שהיה צולע ברגלו. נהנינו ממראה זה כשם שנכדינו נהנים היום ממכונית הדורה העומדת רחוצה ומבריקה בשער הבית בשעות הבוקר. אברהם לוי הוא וחמורו היו מקשה אחת. בשעות הערב נראה חמורו דהר בחזרה מן העיר העתיקה לאורך רחוב יפו, כשהוא ובעליו ממהרים הביתה ליהנות מסעודה המזומנת להם. אברהם לוי היה פרש השכונה, ועליו היתה גאוותנו.

שני ה"פרשים" האחרים היו רחוקים מכל "גינוני הרכיבה" של אברהם לוי וחמוריהם לא היו מטופחים כחמורו. האחד היה תלמיד-חכם צנוע ושקט, הוא השייך בכר אל-נשאשיבי, דמות ידועה בירושלים המוסלמית, שהתגורר ברחוב החבשים. מה הוא קטן-קומה צנום וכחוש, אף חמורו כך.

השני, השופט מלכיאל מני, התגורר תחילה באבן-ישראל ואחר עבר לגור בחווילה הסמוכה לתחנת-המשטרה של מחנה-יהודה כיום. קומתו היתה בינונית וחיוך מרחף על פניו תמיד. הוא היה אחיו של רבי סלימאן מני, אשר שנים רבות שימש רב ראשי בחברון. בני משפחת מני שמוצאה מבגדאד, שאבו את תורתם מחברון, מרבניה, ומחכמיה המוסלמים, ושתי תרבויות נתמזגו בהם. מלכיאל מני היה בקיא בתורת המשפט המוסלמי, המג'לה, וארבע-עשרה שנה שימש שופט-חוקר בחברון. בבואו לירושלים נתמנה עורך-דין של כ"ח, בית-החולים רוטשילד, ועד-כל-הכוללים, וכן בא-כוחו של אחד המנזרים הנוצריים. כשהיה מותצרף (מושל מחוז) חדש בא לירושלים—ומשנת 1908 ועד מלחמת-העולם הראשונה היו שמונה כאלה—היה אלברט ענתבי, נציג כ"ח בארץ, שקראו לו ה"פחה הקטן", שולח את מלכיאל מני לקדם את פניו ולעמוד על "סיבו", כלומר כיצד "עיקל" את הדורון ששלחו אליו. אלברט ענתבי נהג לשלוח רהיטים מתוצרת בית-הספר למלאכה של כ"ח לכל מותצרף חדש שבא לירושלים. הפטריארכיה היוונית-האורתודוקסית היתה מעמידה לרשותו של המושל עגלה רתומה לשני סוסים. כך היו ענתבי והפטריארכיה היוונית האור-טודוקסית אחוזים במותצרף ו"לשים" אותו כרצונם.

יום בו נישאה בתו הבכירה של מלכיאל מני, מזל, שלח המוצטרף את התזמורת הצבאית להנעים נגינות לאורחים שהתכנסו בגן החווילה. הכלה אישרה כי אכן

השמיעה התזמורת הצבאית את מיטב מנגינותיה בחתונתה, אם גם הרבה "הנפול-יונים" שם אביה על יד המנצח ועושי-דברו.

חווילתו של השופט מלכיאל מני עומדת היום חרבה, עטלפים וינשופים מקננים בחורבותיה—אולם באותם ימים נאה היה הבית, מוקף שדות וגנים.

בניו של אברהם לוי העזו לרכוב על חמורו של אביהם לעתים רחוקות בלבד, אולם בנו של מלכיאל מני, רפאל, שבחור שובב ועליז היה, לא היסס הרבה ותכופות דהר על חמורו של אביו לכל אורך רחוב יפו. בתו של השופט מני, הלן, נערה יפה שנפטרה בדמי-ימיה, דהרה אף היא, כאחיה רפאל, על החמור ברחוב יפו לעיני כל הקהל. אנו הקטנים עמדנו והסתכלנו בחזיון המזור הזה—נערה צעירה "דוהרת" על חמור ברחובה של עיר.

ועוד זכור לי חמור אחד שבעליו, שמעון בכר יעקב, עסק במקרקעים. קטן היה החמור, ואף-על-פי-כן נשא את בעליו על גבו כאשר סובב בשכונות ובכפרים הסמוך-כים של ירושלים. לפי שגר היה בשכונת סוכת-שלום הקרובה רואים היינו אותו לפרקים עובר ברחוב אגריפס, נכנס לשכונה ומפלס לו דרך בתוך יער חבליה-הכביסה שהיו מתוחים ברחבה שבה.

חיי גבירים

סמוך לשתי השכונות אבן-ישראל ועזרת-ישראל, בדרך העולה למחנה-יהודה, עמדו מספר בניינים גדולים בחינת "חווילות" מפוארות שלא כל אדם מותר בכניסה אליהן. הן היו אפופות מעין אווירה של מסתורין, שעוררה את סקרנותם של תושבי הסביבה והלהיבה את דמיונם. בשעות הערב של שבתות ומועדים עמדו תושבי השכונות הסמוכות והשקיפו מתוך החלונות והגזוזטרות על "טירות" אלו.

ראשון הבתים היה חווילתו של יוסף-ביי נבון, שלפני כן שימש מקום-מגורים לפחה מושל ירושלים. בחדרו של אבי היתה תלויה תמונה של סבי, תצלום שנעשה "בגניבה" כלומר בלי ידיעתו של סבא, כאשר ביקר באחד הימים, בחברת הרב הראשי ועוד רבנים, באותה חווילה כדי להגיש למותצרף את ברכת העדה היהודית בירושלים לרגל אחד החגים הלאומיים.

כשנטש המושל את המקום הפך הבנין מעונו של יוסף-ביי נבון, בונה מסילת-הברזל ירושלים-יפו שעל שמו נקראה השכונה בית-יוסף סמוך לימין-משה. אביו של יוסף-ביי נבון, רבי אליהו נבון, היה חבר ה"מג'לס אידארה" (מועצת המחוז) של ירושלים. אמו של יוסף-ביי נבון היתה אחותו של חיים אמולג, ששימש סגן-קונסול של אנגליה ביפו בראשית המאה.

יוסף-ביי נבון נשא לאשה את אחותו של ישראל-דב פרומקין, בוליסה שמה. שלש בנות נולדו להן שהיו ידועות ביפין. שתיים מהן נישאו לשני האחים מורנו ויצחק אלישר, השלישית נישאה לשמעיה-ברוך, גבר יפה-תואר ששימש סוכנה של חברת "זינגר" בירושלים.

סמוך לארמון ה"פחה", בצד גינתו, שקראו לה "לה גוירטה די נבון" (הגן של נבון).

עמדה עוד "טירה" שעוררה אף היא סקרנות וענין בקרב תושבי השכונות הסמוכות. בית זה רכש יהודי עשיר מעדן, בנין שמו, איש קטן-קומה שלא תואר לו ולא הדר, שידוע היה כאחד הבנקאים של ירושלים. את עשרו הרב עשה בהודו ובמצרים, ובא לירושלים כדי לפרסם את עשרו ולשאת לו אשה. משרד ה"בנק" שלו היה קטן כאותם בנקים צנועים שבירושלים של אותם ימים. המשרד שכן ברחוב הבטרק בשעיר העתיקה ונהל על-ידי יצחק עדס, ומרכזו נמצא בלונדון.

מר בנין שם עינו בעלמה אחת שסופה שנישאה, כך מספרים, לבנקאי העשיר כנגד רצונה, כי בסתר-לבה אהבה את אחד הצעירים הנאים שבירושלים. אביה היה איש תקיף והוא שלחץ עליה להינשא לו.

בילדותי רואה הייתי תכופות כרכרה הדורה שחורה רתומה לשני סוסים אבירים, כדוגמת כרכרוהיהם של קונסולים ושרי-מלכות, שהיתה נכנסת ויוצאת לאטה בשער הטירה ועגלון לבוש חליפה הדורה נוהג בה. בכרכרה זו, הקרויה "ח'נטור", ישבה "שבויה" אשה צעירה ונאה ואתה שני בניה הקטנים כשעל פניהם צעיפים דקים ושקר-פים, מחסה ומסתור מאבק הדרכים שהיתמר בימות הקיץ ברחובותיה של ירושלים. היו שסברו שכיסתה את פניהם של בניה מחמת עין הרע.

העגלה היתה פונה לדרך העולה לעין-כרם או למוצא כדי ליהנות מאווירם הזך של מרחבי ירושלים וסביבותיה. השמש נטתה לערוב והעגלה אפופת-המסתורין שבה וחזרה ונכנסה לאטה לחצר ה"טירה" ונבלעת בתוכם.

בנות ירושלים שידעו על אהבתה הראשונה של אשת בנין הצעירה לאחד מצעירי ירושלים הרבו לתנות את גורלה של ה"גבירה". הן חיברו שיר ששמו בפני הגיבורה ובו היא מתארת את סבלה על כי נאלצה להינשא לאדם שלא רצתה בו.

בלאנקה אי כנינה יו נאסי	לבנה וחיננית נולדתי
גוביו פריטו מי קירין דאר	וריצים להשיא אותי לחתן שחור
סי איסטי גוביו אה מי מידאן	אם חתן כזה יתנו לי
מי מאטו אי מי אינטוסיגו	אאבד עצמי לדעת וארעיל את עצמי
גוביו די שיריו קירו יו	רוצה אני חתן מהעיר שיריו
כי ביסטה אה לה פראנקה	שילבש בגדים אירופיים
קי מי ייבי אה קאמינאר טארדי אי מאניאנה	שיקה אותי לטייל ערב ובוקר
יא איס אורה די טארדי	מתקרבת שעת בין הערביים
מי איספנטו די מי מאדרי	מפחדת אני מאמי
טו טרונדו אי יו אספיראנדו	אתה מאחר ואני מחכה
אין אסטי קאמפּו.	בשדה זה.

בחרוזי שיר זה בא לידי ביטוי לא רק צערה של בת מסוימת זו אלא גם צערן וכאבן של אותן בנות ירושלים שהוריהן השיאוּן לחתנים עשירים שבאו מארצות שמעבר־לים, מהם שנדדו לארצות אמריקה בשנים שקדמו למלחמת־העולם הראשונה ועשו שם עושר ובאו לירושלים לשאת להם נשים שלא היו זוכים בהן אילו נשאו בארץ הזאת, ומהם סתם עשירים יוצאי סוריה ומצרים שבאו לכאן, העמידו פני עשירים ובחרו להם נשים. בדרך זו נישאו צעירות רכות, יפות וענוגות אך עניות, למבוגרים שאת שמען שמעו מפייהם של שדכנים או שאת תמונותיהן ראו מוצגות בחלונות־הראוה של הצלמים הארמנים ראד וקריקוריאן, כשהן "מחופשות" בהתאם לאופנת הימים ההם בבגדי פלאחות תושבות בית־לחם או בית־ג'לה. הללו עקרו נשיהם מסביבתן, ניתקו אותן מאהבותיהן הקטנות עם בחורים, מהם סמינריסטים או צעירים מן הפנימיה של בית־הספר למלאכה של כ"ח, ונשאון למרחקים. פעמים ניסו בנות אלו להתמרד, הכריזו שבית־רעב ואף הסתתרו ימים תמימים במרתפים חשוכים, אך לבסוף לא יכלו לעמוד בפני לחצי הורים.

לאחר שנים רבות, משהזקינו, שבו לארץ מקושטות בעדי־עדיים ובלבן זכרונות על אותם בחורים פשוטים וחביבים שחזירו אחריהן בימים הרחוקים ההם ובאמצעות האחים הקטנים או העוזרות היו משגרים אליהן מכתבי־אהבה לרוב. בלילות־הלבנה ישבו על גבי פתחי הבורות שבשכונה וליוו בקולן את השירים העבריים החדשים שבפי הבחורים.

בואכה ה"אליאנס"

בתחילת מאה זו הקימה עיריית ירושלים במחנה־יהודה בית־חולים עירוני שהחזקתו מהכנסות המס שהעלו בעלי־העגלות שנסעו בין יפו לירושלים. מס זה נקרא "שוֹסֶה" (chaussée) וניתן בקבלנות לכל שהירפה במחירו. (כך גם נהגו באותם ימים למסור במיכרזים את גבייתם של מסי העירייה בכלל). היה זה בית־חולים עלוב־למראה שלא דמה לבתי־החולים המפוארים שהקימו נציגיהן של ממשלות זרות ואף יהודים מחוץ לחומותיה של ירושלים, ושני רופאים שימשו בו—אחד יווני בשם פוטיוס השני ארמני בשם ארמנק, שישב ב"כישלה" ובדק את המתגייסים לצבא. בבית־חולים זה אושפזו עניי ירושלים מבני העדה המוסלמית ופלאחים. מוסלמים מבני המעמד העשיר העדיפו להיכנס לבית־החולים "שערי־צדק" ולהתמסר לטיפולו של ד"ר משה ואלך הנערץ על הכל, ואילו הנכבדים הנוצרים אושפזו בבתי־החולים של המיסיון הגרמני הצרפתי.

במקום שבו נמצא כיום "בנין־העמודים", סמוך לתחנת "אגד" הישנה, עמדה אז טחנת־קמח שהיתה שייכת ליווני שטקליס, וכן נמצא שם בית־חרושת קטן לקרח. בשבתות הקיץ היו תושבי הסביבה שולחים את בניהם ליטול בהקפה "חתוכת" קרח "לקרר" את כוסית הערק שנהגו ההורים לשתות אותו יום לרוויה.

שוק מחנה־יהודה כל־כולו מגרש רחב־ידיים אליו נהרו הפלאחות מכפרי הסביבה משעות הבוקר המוקדמות למכור ירקות ופירות לתושבי השכונות הסמוכות. בשולי

מגרש זה, מול צדו השני של רחוב יפו, עמדו חנויות שהיו בנויות גזרי-עץ ופח מגולוץ (זינגו)—חנויות-מכולת וכן כורך-ספרים פרסי וספר. ממלכת ה"אליאנס" השתרעה על-פני שטח גדול משוק מחנה-יהודה ועד לבית-חינוך-יתומים. זו היתה מעין ממלכה בפני עצמה, מוקפת חומה גבוהה וגן גדול. בתחומיה של ממלכה זו שכנו בית-הספר לבנים, בית-הספר לבנות ובית-הספר למלאכה, ואחד הבניינים שימש מעון למנהל הראשי של כי"ח בארץ כולה. נדמה היה כי ממלכה זו לא בירושלים היא שוכנת אלא באחד ממחוזות צרפת; תרבות צרפת משלה בה בכיפה וחסמה כל השפעה "עברית" שעלולה היתה לחדור אליה מבחוץ חלילה.

חאגים מארוקאים ואלג'ירים שמרו על שעריה של ממלכה סגורה זו והשגיחו גם על מוסר תלמידיה. הבנים נכנסו בשער אחד והבנות נכנסו בשני ולא קרבו זה אל זה, אולם רומנים קטנים נרקמו ביניהם בסתר ובעלי-חרוזהם חיברו שירים על אהבות שגיבוריהן נודעו ברבים.

בית-הספר למלאכה דמה לבית-חרושת. מי מזקני הנגרים והפחחים בירושלים אינו כתפראר שנמנה עם חניכיו של אותו מוסד? עדיין מרבים לספר על כל ה"מיסיוס" המורים, שדמו במראיהם לצרפתים אך לא היו אלא בניהם של יהודים מאיזמיר, אדריאנופול, קושטא ועוד, שהתחנכו במוסדות האליאנס ולאחר-מכן נשלחו לארץ להרביץ כאן תורה וללמד לבני העדה הספרדית מלאכה שתפרנס את בעליה. פניהם היו מגולחים, עדויים שפם צרפתי עבות. הם דיברו ספרדית וצרפתית, ועברית נלעגת מלוזה יחס של ביטול.

בית החפשי"ת, ירושלים